

«Евразийский национальный
университет имени Л.Н.Гумилева»
Экономический факультет
Кафедра учет и анализа

ФГАОУ ВО «Российский
университет дружбы народов»
Экономический факультет
Кафедра бухгалтерского учета,
аудита и статистики

**«МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ УЧЕТА И АУДИТА:
КЛЮЧЕВЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ И НЮАНСЫ ПЕРЕХОДА В
УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ»**

**Сборник On-line Международной научно-практической
конференции 21 февраля 2025 года**

УДК 657(47+57)
ББК 65.053
П78

Рекомендовано к печати Ученым советом
Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева

Рецензент – PhD, доцент *Каршалова А.Д.*

Научные редакторы:

заведующая кафедрой учета и анализа ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, кандидат
экономических наук, ассоциированный профессор *Г.Д. Аманова*
PhD, и.о.доцент ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Жолаева М.А.
заведующая кафедрой бухгалтерского учета, аудита и статистики РУДН, кандидат
экономических наук, доцент *Л.Н. Сорокина*

П78 «Международные стандарты учета и аудита: практика применения в условиях цифровой экономики»: сборник статей
Международной научно-практической конференции. Астана, ЕНУ им
Л.Н.Гумилева, 2025. – 304 с.

ISBN 978 601 337 121 4

Сборник статей научно-исследовательских работ студентов, магистрантов, докторантов, профессорско-преподавательского состава по итогам Международной научно-практической конференции 21 февраля 2025 г.

Предназначен для широкого круга читателей.

Электронная версия материалов сборника размещается на сайте www.enu.kz

Сборник научных статей участников конференции подготовлен по материалам, представленным в электронном виде. Ответственность за содержание материалов несут авторы статей.

© Коллектив авторов, 2025
© ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, 2025
© РУДН, 2025

ISBN 978 601 337 121 4

СОДЕРЖАНИЕ

Абдула-Заде Георгий Заурови., Петровская М.В. Новые аспекты налоговой среды 2025	6
Абдулина Мадина Ельнуровна Теория и практика применения ISSAI в системе Государственного аудита Республики Казахстан	10
Кумехов К.К., Шахарова А.Е., Абдулина М.Е. Теория и практика применения ISSAI в системе Государственного аудита Республики Казахстан	13
Айболатова Аяжан Айболатовна., Садуакасова Кунсулу Жилкайдаровна. Интеграция корпоративного учета и анализа в процесс мониторинга и аудита госзакупок в Казахстане: вызовы и перспективы	16
Алайи Кибанду., Ольга Николаевна Протасова. Бухгалтерский учёт и аудит финансовых результатов в условиях цифровой трансформации	19
Алтынбек Айгерим Бакыткызы., Жаксыбеков Алишер Алматович. Новые направления в национальных стандартах учета и аудита в свете поддержке бизнеса в связи с пандемией	23
Антонов Даниил Евгеньевич, Влияние цифровой экономики на развитие методов бухгалтерского учёта	27
Асадилобеков Руслан Шодмонбекович., Мартынович Светлана Николаевна. Противодействие корпоротивной коррупции	30
Афонин С.Д, Абуева М.М. Востребованность профессии бухгалтера и аудиторов эпоху цифровизации	35
Ахмад Заки. Китайские инвестиции как ключевой фактор поддержки и развития российской экономики в условиях санкций Запада	38
Әнел-Ханым Сабитова., Садуакасова Кунсулу Жилкайдаровна. Инструменты системы внутреннего контроля предприятий нефтедобывающей отрасли	42
Абуева Милана Магомед-Салиевна., Батжаргал Батцэцэг. Роль комплаенса и корпоративных расследований в противодействии корпоративным преступлениям	47
Балкунов Юрий Викторович, Петровская Мария Владимировна., Проблемы развития управленческого анализа в Российской Федерации	50
Бекмырзаев Алтынбек. Финансовые результаты деятельности организации и оценка эффективности их использования	57
Брук Юлия Михайловна. Налоговая реформа 2025 г. Не забываем «старые» налоговые льготы	60
Ван Линьжуй Тренды международного налогообложения и валютного контроля	64
Ветрова Алина Дмитриевна, Дуброва Марина Викторовна. Финансирование национального проекта «туризм и индустрия гостеприимства» за счет средств федерального бюджета	66
Волдохина Елизавета Александровна Концепция качества аудита: управление ключевыми элементами	70
Глушанков Кирилл Владимирович., Сорокина Лариса Николаевна. Капитализация затрат как способ завышения экономических результатов	75
Громова Ксения Алексеевна., Кумехов Константин Колумбиевич. Цифровизация, как предпосылка формирования новых учетных систем	78
Дикомбаева Каныкей Болотовна Пути эффективности использования собственного капитала	83
Егорова Валерия., Кошурко Владимир., Мартынович Светлана Николаевна. Появление ИИ в национальных стандартах учета и аудита в свете поддержки бизнеса	88
Журкин Даниил Владиславович. Интеграция искусственного интеллекта в аудит	92
Жолаева М.А. Развитие устойчивого развития в бухгалтерском учете - когнитивный	96

и концептуальный подходы	
Захарова Елизавета Юрьевна., Терентьева Татьяна Олеговна. Российские и международные стандарты учета издательской деятельности	101
Искакова Айгуль Болатбековна. Риск-ориентированный подход в системе управления охраной труда на предприятиях	106
Каирканова Зульфия Раисовна., Аманова Г. Data-mining и перспективы применения в аудите: вызовы и преимущества	109
Какен Алуа Азаткызы. Редомициляция компаний в международной практике: деофшоризация и декларирование зарубежных активов	115
Котов Егор Александрович оценка эффективности использования оборотных активов ОАО «РЖД»	119
Кыдырбек Айида Ердоскызы., Садуакасова Кунсулу Жилкайдаровна. Современные цифровые инструменты для повышения качества аудита и выявления мошенничества: кейсы из Казахстана	122
Лай Тху Фыонг. Внедрение МСФО во Вьетнаме: анализ текущей ситуации	128
Маркарян Рубен Мкртичович. Развитие производства вина в Грузии: состояние, проблемы, перспективы	132
Мендыгалиева К.К ., Сорокина Л.Н. Большие данные во внутреннем контроле. Опыт и практические рекомендации	137
Менешова Айгерим Кадирбековна. Роль внутреннего аудита в предотвращении финансовых потерь компании	141
Мұратқызы Ә., Аманова Г.Д. Эволюция международных стандартов учета и аудита в цифровой экономике: конвергенция, риск-ориентированный подход, комплаенс-анализ и роль консолидированной отчетности	144
Владимир Викторович Набатчиков. ГИС-технологии на стыке рисков и возможностей: комплаенс, безопасность и инвестиции в эпоху данных	151
Омукеева Айдай. Анализ эффективности использования нематериальных активов	154
Першина Александра Денисовна., Сидоренко Евгения Олеговна., Неспанова Ирина Викторовна. Внутренний аудит: как достигать результатов и соблюдать баланс интересов	156
Петрунин Дмитрий Александрович Совершенствование прямого метода оценки налогового потенциала региона.	159
Петялина Анна Валентиновна. Типовые схемы и методы мошенничества	162
Потехина Елена Витальевна. Некоторые подходы к оценке инвестиционной привлекательности города Москвы	165
Рамазанова Аружан Куанышовна., Абуева Милана Магомед-Салиевна Манипуляции с финансовой отчетностью	169
Рыбалко Галина Николаевна, Дуброва Марина Викторовна. Развитие внутреннего туризма при реализации национальной цели «устойчивая и динамичная экономика»	172
Рысбек кызы Алия. Анализ эффективности использования основных средств	176
Адилбай Улпан., Сансызбай Аруна., Сағынбаева Алина., Сейтканова Саяна., Шынтас Гулсая. Тренды международного налогообложения и валютного контроля	179
Сериккали Сабит. Достижение высокого уровня прибыльности в амбидекстрии управленческого учета	183
Темфак Джиоги Ален., Петровская Мария Владимировна. Инвестиционная привлекательность компании Камеруна	190
Шамшетов Ербол Бахадурулы., Рыскелдиева Дильназ Талғатбекқызы. Риск ориентированный подход в аудите	193
Шапакова Роза. Оценка платежеспособности предприятия и способы ее обеспечения	196
Magzumova Ayaulym Kazhibekovna., Shakirova Moldir Bolatovna., Abdullina Medina Erzhanovna. Tax exemptions and incentives in developed countries	199

Amankossova Danagul., Nurkasheva N. S. Innovative approaches to financial stability analysis: the role of artificial intelligence, big data and blockchain in modern conditions	203
Bekenova Adiya Kairatova. Automation of accounting	209
Oryntay Aidana Kairatbekkyzy, Pirim Amina Ayankyzy, Sukhankulov Arman Karimovich. Identifying and mitigating fraud risks to improve business integrity and investment attractiveness	214
Popov Georgii Evgenievich. Assessment of investment attractiveness of seaside districts of the Kaliningrad Oblast	219
Hakimova Malika Rahim qizi., Ochilov Ilyos Keldiyorovich. Improving cost accounting and product costing	223
Айсаева Үміт Орысбайқызы., Кайранбеков Бауржан Окташевич Коммерциялық емес ұйымдардағы гранттарды есепке алу: тәуекелдер және оларды басқару	227
Ахибова Айнұр Кинабекқызы., Садуакасова Кунсулу Жилкайдаровна. Қазақстандағы сауда ұйымдарының экспорттық-импорттық операцияларын автоматтандырудың тиімділігі	232
Алшынова Шұғыла Нұрболқызы., Кажмухаметова А.А.Қаржылық есептіліктің халықаралық стандартына сәйкес бірлескен кәсіпкерліктің ерекшеліктері	236
Жанат Жанерке Мұратқызы., Кажмухаметова А.А. 16 (IFRS) Қаржылық есептіліктің халықаралық стандартына сәйкес жалдау есебінің ерекшеліктері	241
Ибраева Анель Батырбекқызы., Акимова Бибигуль Жармухаметовна. Қазақстан Республикасындағы бюджеттік мекемелерді қаржыландыру: күйі мен мәселелері	245
Куанышова Асем Жаксыбаевна., Кайранбеков Бауржан Окташевич. Ішкі бақылау жүйесі және оның ұйымның басқару үрдісіне енгізу қажеттілігі	251
Нұржан Лейла Нұртілеуқызы., Кайранбеков Бауржан Окташевич. Кәсіпорынның тәуекелдерді басқару жүйесіндегі басқарушылық талдау	256
Орынбасар Шұға Нұрғалиқызы. Бағамдық айырмашылықтардың бухгалтерлік есептегі ролі	262
Рамазанова Мадина Алтынбековна., Садуакасова Кунсулу Жылкайдаровна Агротехсервис компанияларында Direct costing жүйесінде шығындарды есепке алу	267
Сарман Айнұр Болысбайқызы., Кайранбеков Бауржан Окташевич. Цифрлық экономика дәуіріндегі қаржылық және басқарушылық есептің өзара байланысы	275
Сұлтанова Балнұр Абылайқызы, Садуакасова К.Ж.Көтерме саудада тауарлардың түсуін және өткізілуін есепке алуды ұйымдастыру	281
Тілеухан Гүлзат Серікханқызы. Кірістер мен шығыстарды сызықтық емес бюджеттеу	286
Узбаканова Шынар Берикхановна. Өнеркәсіптік экологиялық инновациялар кәсіпорындар жетістік факторы ретінде қоғамның теңгерімді дамуы	291
Хабибулла Нұрилла Тұрланқызы. Импорттық тауарлардың өзіндік құнын есепке алу әдістемесі	296
Айболатова Аяжан Айболатовна.,Садуакасова Кунсулу Жилкайдаровна. Цифровизация государственной системы закупок: путь к устойчивому и экологически безопасному развитию в Казахстане	300
Parmanova Faina.. Nurkasheva N. S.Accounts payable of the organization in conditions of instability of the economy methodological foundations of management and analysis	304

Агротехсервис компанияларында Direct costing жүйесінде шығындарды есепке алу

Рамазанова Мадина Алтынбековна

"Экономика" бағытының

Магистрант 1-курс

"Есеп және аудит" мамандығы

Садуакасова Кунсулу Жылкайдаровна

Экономика ғылымдарының кандидаты,

«Есеп және талдау» кафедрасының доценті

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті.

Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада Direct costing калькуляциялау жүйесінің маңыздылығы, әдістері мен рөлі, сондай-ақ ауыл шаруашылығы техникасын іске асыру саласындағы жүйенің маңыздылығы қарастырылады. Өндірісте direct costing жүйесінің әдістерін қолдану басқару есебін ашық жүргізуге және шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: Direct costing, айнымалы шығындар, тұрақты шығындар, калькуляция, ауыл шаруашылық техникасы, әдіс, қамту маржасы, залалсыздық нүктесі, рентабельділік.

Учет затрат в системе Direct costing в компаниях агротехсервиса

Рамазанова Мадина Алтынбековна

Магистрант 1 курса

направления "Экономика"

Специальность "Учет и аудит"

Садуакасова Кунсулу Жылкайдаровна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры «Учет и анализ»

Евразийский национальный университет Л. Н. Гумилева

Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается важность, методы и роль системы калькуляции Direct costing, а также важность системы в области реализации сельскохозяйственной техники. Применение в производстве методов системы direct costing позволяет вести управленческий учет открыто и снизить затраты.

Ключевые слова: Direct costing, переменные затраты, постоянные затраты, калькуляция, сельскохозяйственная техника, метод, маржа покрытия, точка безубыточности, рентабельность.

Cost accounting in the Direct costing system in agrotechnical service companies

Ramazanova Madina Altynbekovna

1st year Master's student

in Economics Specialty "Accounting and auditing"

Saduakasova Kunsulu Zhylkaidarovna

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of Accounting and Analysis Department

L. N. Gumilyov Eurasian National University

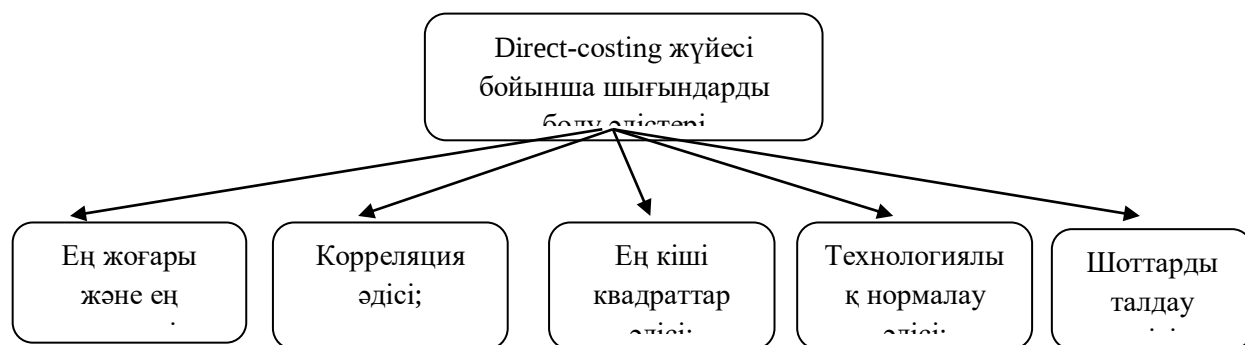
Republic of Kazakhstan

Annotation. The article discusses the importance, methods and role of the Direct costing system, as well as the importance of the system in the field of agricultural machinery sales. The use of direct costing methods in production allows you to keep management records openly and reduce costs.

Keywords: Direct costing, variable costs, fixed costs, calculation, agricultural machinery, method, coverage margin, break-even point, profitability.

Қазақстанда ауыл шаруашылығы техникасын өндіру және сату аграрлық сектор мен экономиканың дамуына маңызды әсер етеді. Елдің кең аумақтарын тиімді пайдалану үшін заманауи ауылшаруашылық техникасының рөлі зор. Тракторлар, комбайндар, отырғызғыштар мен топырақ өңдеу құралдары еңбек өнімділігін арттырып, өндіріс тиімділігін қамтамасыз етеді. Бұл, өз кезегінде, ауыл шаруашылығы өндірісінің өсуіне және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ықпал етеді. Қазақстанның ауыл шаруашылығы техникасын өндіру импортқа тәуелділікті азайтуға және жергілікті өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығы техникаларын өндіру аграрлық сектордың өнімділігін арттырып, азық-түлік өндіруді ұлғайтуға, сонымен қатар экономикалық тәуелсіздікті нығайтуға ықпал етеді. Осы салада тиімді басқару әдістері, әсіресе шығындарды есепке алу және талдау жүйелерін дамыту, өндіріс процесін оңтайландыруға және қаржылық нәтижелерді жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл үшін тікелей шығындар жүйесін (Direct Costing) қолдану маңызды, себебі ол шығындарды тиімді есепке алып, компаниялардың қаржылық тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Тікелей шығындарды есепке алу жүйесі (Direct Costing) — бұл тек тауарларды өндіруге немесе қызмет көрсетуге тікелей байланысты өзгермелі шығындарға бағытталған әдіс. Яғни, Direct Costing жүйесін пайдалану кезінде өнімнің немесе қызметтің өзіндік құнына тек тікелей материалдық шығындар, тікелей жұмыс күші (тікелей жұмысшылардың жалақысы мен сыйлықақылары) және тікелей өндіріс шығындары (мысалы, тікелей өндіріске жұмсалатын энергия) кіреді. Алайда, әкімшілік шығындар, қоғамдық пайдалану шығындары және басқа да жанама шығындар сияқты үстеме шығындар есепке алынбайды, бірақ жеке шотта жиналады және олар пайда болған есепті кезеңнің жалпы қаржылық нәтижелеріне жатқызылады. Тікелей шығындарды есепке алу жүйесі басқарушылық есепте жедел шешімдер қабылдау және өндіріс көлемінің өзгеруінің компанияның пайдасына әсерін анықтау үшін жиі қолданылады. Бұл қандай шығындар өндіріске байланысты екенін және өндіріс көлемінің өзгеруі бизнестің кірісін қалай әсер ететінін жақсы көруге мүмкіндік береді. Direct-costing әдісінің негізгі идеясын жүзеге асырудың кілті шығындарды тікелей және жанама, сондай-ақ айнымалылар мен тұрақтыларға бөлу болып табылады. Ол үшін әдетте сурет-1де көрсетілген әдістердің бірі қолданылады. [1]

Сурет-1. Direct-costing жүйесі бойынша шығындарды бөлу әдістері

Ең жоғары және ең төменгі нүктелер әдісі (High-Low Method) - шығындар мен өндіріс көлемі арасындағы тәуелділікті анықтауға негізделген. Ең жоғары және ең төменгі өндіріс көлемдеріндегі шығындар салыстырылады:

Ең жоғары нүкте — бұл өндіріс көлемінің ең көп болған кездегі шығындар.

Ең төменгі нүкте — бұл өндіріс көлемінің ең аз болған кездегі шығындар.

Осы екі нүкте арасындағы айырмашылықты талдай отырып, шығындардың айнымалы бөлігі есептеледі. Өндіріс көлемінің өзгеруіне байланысты айнымалы

шығындардың қанша мөлшерде өзгередіні анықталады. Тұрақты шығындар болса, жалпы шығындардан айнымалы шығындарды алып тастау арқылы есептеледі.

Мысал: Компанияның соңғы 6 айдағы мәліметтері:

Ай	Өндіріс көлемі (дана)	Шығындар (мың тенге)
Қаңтар	100	50 000
Ақпан	150	70 000
Наурыз	200	80 000
Сәуір	250	100 000
Мамыр	300	110 000
Маусым	50	40 000

Ең жоғары өндіріс көлемі — 300 дана (Мамыр), ең төменгі өндіріс көлемі — 50 дана (Маусым).

$$\text{Айнымалы шығындар} = \frac{\text{Ең жоғары шығындар} - \text{Ең төменгі шығындар}}{\text{Ең жоғары өндіріс көлемі} - \text{Ең төменгі өндіріс көлемі}}$$

Айнымалы шығындар = $(110\,000 - 40\,000) / (300 - 50) = 70\,000 / 250 = 280$ мың тенге/дана

Тұрақты шығынды табу үшін бір кез келген айды пайдаланып, айнымалы шығындарды шегерміз:

Тұрақты шығындар = Жалпы шығындар – (Айнымалы шығындар × Өндіріс көлемі)

Мысалы, Мамыр айы үшін:

Тұрақты шығындар = $110\,000 - (280 \times 300) = 110\,000 - 84\,000 = 26\,000$ мың тенге.

Бұл әдіс қарапайым және жылдам, бірақ оның кемшілігі — ол тек ең жоғары және ең төменгі нүктелерді ғана ескереді. Егер шығындар мен өндіріс көлемі арасында тұрақты емес қатынас болса (яғни, шығындар сызығы біркелкі емес болса), онда бұл әдіс дәл емес нәтиже беруі мүмкін. Бұл әдіс өте пайдалы, егер шығындар мен өндіріс көлемі арасындағы қатынас айқын болса, бірақ күрделі жағдайларда немесе көптеген айнымалылар болғанда бұл әдіс қолдану қиынға соғады.

Корреляция әдісі - шығындар мен өндіріс көлемі арасындағы статистикалық байланысты анықтау үшін қолданылады. Математикалық тұрғыдан, корреляция әдісі шығындардың айнымалы бөлігін есептеуге мүмкіндік береді, өйткені шығындар мен өндіріс көлемі арасында тікелей тәуелділік бар. Корреляция коэффициенті арқылы шығындар мен өндірістің өзара байланысы есептеледі. Бұл әдіс шығындар мен өндіріс көлемінің нақты байланысын көрсетеді және айнымалы шығындарды бөлуге көмектеседі. Өндіріс көлемі мен шығындар арасындағы корреляцияны есептеу үшін Pearson корреляция коэффициентін қолдануға болады. Формула келесідей:

$$r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{(n \sum x^2 - (\sum x)^2)(n \sum y^2 - (\sum y)^2)}}$$

Мұнда:

- x — өндіріс көлемі;
- y — шығындар;
- n — мәліметтердің саны.

Ең кіші квадраттар әдісі (Least Squares Method) - регрессионды талдауды қолдана отырып, шығындар мен өндіріс көлемі арасындағы сызықтық байланысты анықтайтын статистикалық әдіс. Бұл әдіс арқылы шығындардың айнымалы және тұрақты бөліктерін бөлшектеуге болады. Бұл әдіс өндіріс көлемінің өзгеруімен байланысты шығындардың айнымалы бөлігін анықтауға мүмкіндік береді. Сызықтық регрессия теңдеуін құру арқылы шығындардың тұрақты және айнымалы компоненттері есептеледі.

Технологиялық нормалау әдісі - өндірістік процесте шығындар мен ресурстарды нормалау негізінде шығындарды есептеу тәсілін қолданады. Әрбір өндіріс процесі үшін стандартты немесе нормативтік шығындар анықталады. Бұл нормалар арқылы шығындардың айнымалы және тұрақты бөліктері бөлініп, нақты шығындармен салыстырылады.

Технологиялық нормалау әдісі өндірістің тиімділігін бағалау үшін қолданылады, сондай-ақ шығындарды жоспарлау және бақылау мақсатында пайдаланылады.

Мысал:

Компания белгілі бір өнімді шығаруға қажетті шикізат пен еңбек шығындарын алдын ала есептейді:

- 1 дана өнімге 3 кг шикізат және 1 сағат еңбек қажет.
- Шикізаттың бағасы — 1 000 000 теңге/кг, еңбекақы — 20 000 теңге/сағат.

Егер 100 дана өнім шығару керек болса:

Шикізат шығындары:

- Шикізат шығындары = $3 \text{ кг} \times 1\,000\,000 \text{ теңге/кг} \times 100 \text{ дана} = 300\,000\,000 \text{ теңге}$

Еңбек шығындары:

- Еңбек шығындары = $1 \text{ сағат} \times 20\,000 \text{ теңге/сағат} \times 100 \text{ дана} = 2\,000\,000 \text{ теңге}$

Барлығы: $300\,000\,000 + 2\,000\,000 = 302\,000\,000 \text{ теңге}$.

Технологиялық нормалау әдісі өндіріс процесін алдын ала жоспарлауға мүмкіндік береді. Ол әсіресе өндіріс көлемі үлкен компанияларда өте тиімді. Бірақ оның кемшілігі — ол нақты жағдайларды ескермей, тек жоспарлы шығындармен шектеледі. Мысалы, шикізат бағасының өзгеруі немесе жұмысшылардың еңбек өнімділігінің төмендеуі технологиялық нормалардан ауытқуға себеп болуы мүмкін. Бұл әдіс кәсіпорынның тиімділігін жоспарлау үшін қолайлы, бірақ нақты жағдайларда ауытқулар болуы мүмкін.

Шоттарды талдау әдісі - қаржылық есеп-қисаптарды зерттеу арқылы шығындарды талдайды. Бұл әдіс арқылы ұйымның әртүрлі есеп-шоттары, әсіресе шығындар шоттары зерттеледі, соның негізінде айнымалы және тұрақты шығындар анықталады. Әдетте, бұл әдіс ұйымның шығындарын нақты түрде бөлу үшін қолданылады, ол шығындардың сипатын (айнымалы немесе тұрақты) зерттеп, тиісті түрде бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.[2]

Шығындарды тікелей есепке алу жүйесінің принципін мынандай 5 қадамға бөлуге болады:

1. Ауылшаруашылық техникасын өндіру бірнеше кезеңнен тұрады: жобалау, өндіру, құрастыру, сынау және пайдалануға беру. Әр кезеңде тікелей және жанама шығындар пайда болады. Тікелей шығындар өндіріс процесіне тікелей байланысты материалдар, шикізаттар, компоненттер, жұмысшылардың жалақысы, энергия, тасымалдау және сыртқы мердігерлердің қызметтері сияқты шығындарды қамтиды. Жанама шығындар, мысалы, кеңсе жал ақысы, амортизация, кеңсе жабдықтары мен қызмет көрсету бөлімдерінің шығындары, жалпы өндірістік шығындарға жатады.

2. Ауылшаруашылық техникасын эксплуатациялау оның жұмыс істеп тұрған кезеңінде туындайтын түрлі шығындармен байланысты. Тікелей есептеу жүйесі шығындарды айнымалы және тұрақты деп бөледі. Айнымалы шығындар өндіріс көлеміне байланысты өзгеріп отырады. Мысалы, жанармай мен майлау материалдары, техниканы тиімді пайдалану үшін қажетті отын мен майдың мөлшеріне байланысты шығындар, сондай-ақ техниканы жөндеу және техникалық қызмет көрсету шығындары, техника қарқындылығына және жасы мен жағдайына байланысты өзгереді. Шиналар мен керек-жарақтар, мысалы, сүзгілер мен белдіктер, техниканың қолданылуына қарай ауыстырылады. Ал тұрақты шығындар, мысалы, амортизация мен сақтандыру, өндіріс көлеміне тәуелсіз тұрақты болып қалады. Амортизация техниканың құнының уақыт өте келе төмендеуін ескереді, ал сақтандыру тәуекелдерден қорғану үшін жұмсалатын шығындарды қамтиды. Операторларды оқытуға арналған шығындар да тұрақты

шығындарға жатады, олар техниканы басқаруға қажетті кәсіби біліктілікті арттыруға бағытталған.

3. Өнім шығындарының тікелей есебі - бұл жүйеде әр өнім немесе қызмет үшін тек оларды өндіруге тікелей байланысты тікелей шығындар (материалдар, еңбек, ауыспалы шығындар) есептеледі. Жанама өндіріс және басқару шығындары бөлек есептеледі және белгілі бір өнімнің өзіндік құнына қосылмайды.

4. Қамту маржасының тұжырымдамасы (Contribution Margin) - тікелей шығындар анықталғаннан кейін қамту маржасы есептеледі, бұл өзгермелі шығындар жабылғаннан кейін кірістің қанша бөлігі қалатынын көрсетеді. Бұл рентабельділікті талдау және өндіріс туралы шешім қабылдау үшін маңызды. Қамту маржасы = сатудан түскен кіріс-тікелей (айнымалы) шығындар.

5. Залалсыздықты бағалау (залалсыздық нүктесін талдау) - тікелей есептеу жүйесі шығынсыздық нүктесін тез анықтауға мүмкіндік береді, яғни кәсіпорын шығынға ұшырамайтын сатудың минималды көлемі. Бұл тұрақты шығындарды жабу маржасына бөлу арқылы есептеледі.

Шығынсыздық нүктесі = тұрақты шығындар / қамту маржасы.[3]

Қазақстанда шығындарды тікелей есептеу жүйесі тракторлар, комбайндар және агроөнеркәсіптік кешенге арналған басқа да машиналар сияқты ауыл шаруашылығы техникасын өндірумен айналысатын бірқатар ірі және орта кәсіпорындарда біртіндеп енгізілуде. Ауылшаруашылық техникасын шығаратын А компаниясы үшін шығындарды тікелей есептеу жүйесіне негізделген шығындарды бөлудің мысалын қарастырайық. Бұл компания тракторларды шығарады және біз айнымалы және тұрақты шығындарды есептеу үшін, сондай-ақ қамту маржасы мен шығынсыздық нүктесін бағалау үшін жоғарыда көрсетілген қағиданы қолданамыз.

Компанияның 1 тоқсанының деректері:

Өндіріс көлемі: 10 трактор

Бір трактордың сату бағасы: 50 000 000 тг

Өнім бірлігіне айнымалы шығындар (тенге)		Тұрақты шығындар (тенге)	
Материалдық шығындар	20 000 000	Жабдықтардың амортизациясы:	10 000 000
Еңбек шығындары:	5 000 000	Жалдау құны:	5 000 000
Энергетикалық және отын шығындары	2 000 000	Әкімшілік персоналдың еңбекақысы:	3 000 000
Басқа айнымалы шығындар:	1 000 000	Басқа тұрақты шығындар:	2 000 000
Барлығы	28 000 000	Барлығы	20 000 000

Бір тракторға ауыспалы шығындар 28 000 000 теңгені құрайды. Компания 10 трактор шығаратындықтан, біз бұл шығындарды әр тракторға бөлеміз.

Қамту маржасы айнымалы шығындарды кірістен алып тастағаннан кейін қанша ақша қалатынын көрсетеді. Бұл тұрақты шығындарды жабу және пайданы қалыптастыру үшін қанша қаражат қалатынын бағалау үшін маңызды.

$$50\,000\,000 - 28\,000\,000 = 22\,000\,000 \text{тг}$$

Енді біз бүкіл өндіріс үшін жабынның жалпы маржасын есептейміз:

$$22\,000\,000 \cdot 10 = 220\,000\,000 \text{тг}$$

Келесі қадам залалсыздық нүктесін анықтаймыз:

$$20\,000\,000 / 22\,000\,000 = 0,91$$

Осылайша, сатылымның залалсыздық нүктесі 0,91 тракторды құрайды, бұл, әрине, нақты өмірде компания барлық тұрақты шығындарды жабу үшін кем дегенде 1 трактор сатуы керек дегенді білдіреді.

Енді компанияның қанша пайда табатынын түсіну үшін оны жабу маржасы мен тұрақты шығындар негізінде есептеуге болады.

$$220\,000\,000 - 20\,000\,000 = 200\,000\,000 \text{тг}$$

Көрсеткіш	Сомасы, тенге
1 трактордың айнымалы шығындары	28 000 000
Қамту маржасы	22 000 000
Жалпы қамту маржасы (100 трактор)	220 000 000
Залалсыздық нүктесі	0,91
100 трактор өндірісіндегі пайда	200 000 000

Қорытындылай келе, компанияның 1 тоқсанында әр трактор үшін қамту маржасы 22 000 000 құрады. Бұл дегеніміз, сатылған әрбір трактор үшін компания өзгермелі шығындарды өтегеннен кейін 22 000 000 тг табады. Қамту маржасы тұрақты шығындарды жабу және пайданы қалыптастыру үшін қанша қаражат қалатынын түсінуге мүмкіндік береді. Бұл мысалдағы залалсыздық нүктесі-1 трактор (дәлірек айтсақ, 0,91 трактор, бұл шамамен 1 тракторға тең). Бұл дегеніміз, 1 тракторды өндіру және сату кезінде компания шығынға ұшырамайды және оның кірісі тұрақты шығындарға тең болады. Барлық ауыспалы шығындарды және тұрақты шығындарды өтегеннен кейін компания айтарлықтай пайда таба алады. Бұл компанияның табысты болуы үшін қанша өнімді сату керектігін анықтау үшін қамту маржасының қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Ары қарай осы көрсеткіштер негізінде компанияның рентабельділігін анықтауға болады.

$$\text{Таза пайда/табыс} \cdot 100 = 200\,000\,000 / 220\,000\,000 = 90,9$$

90,9% рентабельділік-бұл жақсы көрсеткіш, бұл компанияның жылдың 1 тоқсанында өз шығындарын тиімді басқаратынын және сатылған әрбір трактордан пайда табуға қабілетті екенін көрсетеді.

Ауыл шаруашылық техникаларын өткізумен айналысатын компанияларда Direct Costing жүйесін қолдану келесі мүмкіндіктерге жол ашады:

- Жеткізуді оңтайландыру және өндірістегі қалдықтарды азайту арқылы өзгермелі шығындарды азайту.
- Барлық шығындарды дәлірек есепке алу арқылы өнім бірлігіне шығындарды азайту.
- Өзгермелі шығындарға байланысты бағаны бейімдеу мүмкіндігі
- Тікелей есептеу жүйесін қолдану нарықтық ауытқулар жағдайында компанияның қаржылық тұрақтылығын едәуір арттыруға мүмкіндік берді.
- Шығындарды жоспарлау мен есепке алуды жақсарту, сондай-ақ өнім бағасын түзету арқылы кірістілікті арттыру.
- Шығындарды есептеу процесінің ашықтығын арттыру, бұл нарықтағы өзгерістерге байланысты шығындарды икемді басқаруға мүмкіндік берді.

Айқын артықшылықтарға қарамастан, Қазақстанда тікелей калькуляциялау жүйесін енгізу бірқатар проблемалар мен сын-тегеуріндерге тап болады. Мәселен:

– Білікті кадрлардың жетіспеушілігі: кейбір компанияларда менеджментті есепке алу бойынша терең білімі бар мамандар жетіспейді, бұл шығындарды дұрыс жіктеуді және бөлуді қиындатады.

– Бухгалтерлік есеп стандарттарының болмауы: бірыңғай бухгалтерлік есеп стандарттарының және өзіндік құн калькуляциясының болмауы тікелей есептеу жүйесіне көшуді қиындатуы мүмкін, әсіресе шағын және орта бизнес үшін.

– Шикізат пен материалдар бағасының ауытқуы: шикізат пен компоненттер бағасының ауытқуы өзгермелі шығындарды есептеуде тұрақсыздық тудырады, бұл шығындарды үнемі жаңартуды және баға саясатын қайта қарауды қажет етеді.

– Өндірістің маусымдылығы: Қазақстандағы ауыл шаруашылығы маусымдыққа ұшырайды, бұл өндіріс көлеміне және әртүрлі маусымдардағы өзіндік құн есептеулеріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Болашақта тікелей есептеу жүйесі заманауи ақпараттық технологиялармен және ERP жүйелерімен көбірек интеграцияланатын болады, бұл есепке алу және есептеу процестерін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бұл деректердің дәлдігін, ақпаратты өңдеу жылдамдығын қамтамасыз етеді және қателерді азайтады. Сонымен қатар, тікелей калькуляциялау жүйесін қолдану кәсіпорындарға жаңа өнімдердің бағасын дәлірек анықтауға мүмкіндік береді, бұл халықаралық нарықтарда, әсіресе ауыл шаруашылығы машиналарын жасау белсенді дамып келе жатқан Қазақстан сияқты елдерде табысты бәсекелесуге мүмкіндік береді. Көрсетілген перспективаларды ескере отырып, Қазақстанның агро секторында Direct costing жүйесін қолдануды одан әрі дамыту үшін келесі ұсыныстарды қарастыруға болады:

1. Қызметкерлерді оқыту: есептеу дәлдігі мен жұмыс тиімділігін арттыру үшін қызметкерлерді шығындарды есептеу әдістеріне және шығындарды есепке алудың заманауи әдістеріне үйрету маңызды. Басқарушылық есеп мамандары жаңа технологиялар мен тікелей есептеу тәсілдері туралы білімдерін үнемі жаңартып отыруы керек.

2. Баға саясатының икемділігі: жаһандану және нарықтық тұрақсыздық жағдайында компаниялардың нарықта бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін тікелей есептеу есептеулеріне сүйене отырып, баға саясатын икемді түрде реттей алуы маңызды.

3. ABC әдіснамасын белсенді қолдану (қызмет бойынша шығындар есебі): ABC әдіснамасына негізделген шығындарды бөлудің неғұрлым егжей-тегжейлі модельдерін жасау айнаымалы және тұрақты шығындарды ғана емес, сонымен қатар белгілі бір қызмет түрлеріне жасырын шығындарды дәл анықтауға көмектеседі. Бұл шығындарды тереңірек талдауға және басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, ауылшаруашылық техникасын өндіру және пайдалану шығындарын есепке алу ауылшаруашылық техникасын өндірумен, сатумен және қызмет көрсетумен айналысатын компаниялар үшін қаржылық және басқару есебінің маңызды аспектісін білдіреді. Бұл процесте өндіріс процесінің ерекшеліктерін де, жабдықты пайдалану кезінде туындайтын шығындардың сипатын да ескеру қажет. Кәсіпорынның рентабельділігін және оның тиімділігін қамтамасыз ету үшін шығындарды дұрыс бөлу және ескеру маңызды. Тікелей шығындарды есепке алу жүйесі (Direct Costing) қысқа мерзімді жоспарлау мен шешім қабылдаудың қуатты құралы болып табылады, әсіресе өзгермелі шығындары көп компанияларда. Бұл өндіріс шығындарын дәл бақылауға және талдауға, қаржылық нәтижелерді басқару үшін маңызды маржалық пайда мен шығынсыздық нүктесін анықтауға мүмкіндік береді. Дегенмен, ұзақ мерзімді және стратегиялық жоспарлау үшін шығындардың толық құрылымын, соның ішінде тұрақты құрылымды ескеру қажет, бұл дәстүрлі шығындарды есепке алу жүйесі сияқты басқа есепке алу әдістерін қолдануды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Г.Д. Аманова, А.О. Махамбетова, А.С. Садиева, Г.Ж. Жумабекова. Басқару есебі : оқу құралы - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. - Нұр-Сұлтан : Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ , 2019. - 240 С.
2. З. О. Иманбаева, Л.П. Молдашбаева. Басқару есебі : оқу құралы, - Нұр-Сұлтан : Булатов А.Ж., 2021. – 249 С.
3. Б.И. Сатенов, В.Т. Тулебаева. Басқару есебі : оқу құралы - Алматы : New book, 2020. – 161 С.
4. А.Ж. Зейнуллина. Басқару есебінің негіздері : оқу құралы - Алматы : Эверо, 2019. – 165 С.
5. А.Е. Есенбаева, М.Қ. Алиев, А. Амантаев және т.б. Басқару есебі : оқу құралы - Астана : ҚазЭҚХСУ БПО, 2017. – 246 С.
6. К.Т. Тайгашинова, С.А. Сатаев, С.Ш. Лапбаева. Тереңдетілген басқарушылық есеп : оқулық - Алматы : Экономика, 2015. - 183
7. Маклейни Э., Этрилл П.: Финансовый менеджмент и управленческий учет для руководителей и бизнесменов – Россия, Альпина Паблишер, - 2018, 283-357 С.
8. А.В. Ильина, Н.Н.Ильшева, Управленческий учет – Екатеринбург, 2016, 49-66 С.
9. Д. В. Завьялкин, Е. В. Гаврилова - 1С:Академия ERP. Управленческий учет – Москва, - 2019.
10. И.В.Водопьянов, Управленческий и производственный учет на промышленных предприятиях. 2-е издание. Учебное пособие – Москва, 2015.
11. ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ ДИРЕКТ-КОСТИНГ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ - <https://cyberleninka.ru/article/n/prakticheskoe-primenenie-sistemy-direkt-kosting-v-selskohozyaystvennyh-organizatsiyah>
12. СИСТЕМЫ УЧЕТА ЗАТРАТ КАК ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ - https://saransk.ruc.su/upload/Upload_Saransk/Studium_2017/Vipusk_4/Erastova_kulikova.pdf
13. ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ УЧЕТА ЗАТРАТ «ДИРЕКТ-КОСТИНГ» В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ - <https://ekonomika.snauka.ru/2015/10/9943>